

Psichologija praktikai

TEISMO PSICHOLOGINĖ EKSPERTIZĖ LIETUVOJE: DABARTINĖ PADĖTIS, PROBLEMOS IR GALIMI JŲ SPRENDIMO BŪDAI

Gintautas Valickas

Socialinių mokslų daktaras, profesorius
Vilniaus universiteto
Bendrosios psichologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. 266 76 07
El. paštas: gintautas.valickas@fsf.vu.lt

Viktoras Justickis

Socialinių mokslų habil. daktaras, profesorius
Mykolo Romerio universitetas
Psichologijos katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Tel. 274 06 09
El. paštas: justickv@takas.lt

Ilona Čėsniėnė

Socialinių mokslų daktarė, lektorė
Mykolo Romerio universitetas
Psichologijos katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Tel. 274 06 09
El. paštas: icesna@mruni.lt

Dabar mūsų šalyje psichologams (išskyrus klinikinio psichologo specializaciją) ribojamos galimybės atlikti teismo psichologines ekspertizes, neatsižvelgiant į psichologo turimą kvalifikaciją, įgytą patirtį ar mokslo laipsnį. Tokia situacija nėra pagrįsta nei teisiniu, nei profesiniu, nei praktiniu požiūriu. Ji susidarė todėl, kad istoriškai psichologinė teismo ekspertizė gimė kaip sudedamoji psichiatrinės ekspertizės dalis ir ilgą laiką buvo vertinama kaip pagalbinė, „aptarnaujanti“ psichiatrinę. Ieškant problemos sprendimo būdų, reikėtų parengti naują teismo psichologinės ekspertizės norminį aktą, kuris atspindėtų modernios teismo psichologinės ekspertizės statusą. Straipsnio pabaigoje pateikiami konkretūs pasiūlymai, kurių įgyvendinimas skatintų rungtynišką teismo psichologinę ekspertizę, leistų įtraukti į ekspertizių atlikimą Lietuvos psichologų sąjungą, taip pat mokslininkus ir mokslo įstaigas, atliekančias psichologinės ekspertizės tyrimus.

Pagrindiniai žodžiai: teismo psichologas ekspertas, Teismo ekspertizės įstatymas, teismo psichologinės ekspertizės norminis aktas, rungtyniška teismo psichologinė ekspertizė.

Problemos ištakos

Nagrinėdamas nusikaltimą, administracinę teisės pažeidimą arba civilinį ginčą, teisėjas vadovaujasi galiojančia teise, savo teisine sąmone, nusistovėjusia ginčų nagrinėjimo praktika, gyvenimiškąja išmintimi ir pan. Tačiau labai dažnai nagrinėjant bylas prireikia vadinamųjų „specialiųjų žinių“¹. Šiomis žiniomis disponuoja tik atitinkamos srities specialistas. Pavyzdžiui, nagrinėjant gydytojo nusižengimą, reikia profesinės medicinos žinių. Svarstant ekonominę bylą neįmanoma apsieiti be specialiųjų ekonominių žinių. Nagrinėjant ginčą, susijusį su kokių nors objektų statyba, gali būti būtinos specialiosios inžinerinės arba architektūros žinios. Kadangi nėra gyvenimo srities, kuri negalėtų tapti teisinio nagrinėjimo objektu, nėra ir mokslo šakos, kurios tyrimo metodų, specialiųjų žinių bei išvadų negalėtų prireikti nagrinėjant bylą. Psichologija – viena iš mokslo šakų, kurios žinių gali prireikti nagrinėjant įvairiausias bylas.

Teisė reguliuoja praktiškai visą mūsų gyvenimą. Pavyzdžiui, administracinė, bažnytinė, jūros, verslo, autorinė, konstitucinė teisė – tai tik maža dalis įvairių teisės šakų, reguliuojančių tam tikras mūsų gyvenimo sritis. Kiekviena teisės šaka sprendžia kitokias teises problemas. Tačiau kad ir kokios skirtingos būtų tos problemos, jos visada kyla tarp žmonių ar jų grupių, individo / grupių ir valstybės. Žmogus, jo interesai, sugebėjimai, būsenos, tikslai, elgesys yra kiekvieno teisinio ginčo centre. Dėl to nerasia nė vienos teisinės problemos, kurios geresniam, gilesniam, pilnesniam sprendimui nebūtų reikalingos arba naudingos pačios įvairiausios profesinės (t. y. tikslios, patikimos, atspindinčios dabartinę psichologijos mokslo lygį) psichologijos žinios. Ga-

lima sakyti, kad specialiųjų psichologijos žinių taikymas teisės praktikoje yra profesionalus dabartinio psichologijos mokslo (bet kurios jo šakos) žinių panaudojimas bet kurioms teisės problemoms spręsti.

Specialiųjų žinių panaudojimo teisinė forma yra atitinkamos profesijos specialisto (eksperto) įtraukimas į bylą. Tai asmuo, gavęs specialųjį profesinį išsilavinimą, kuris yra patvirtintas įstatymo nustatytu būdu (pvz., specialistas turi turėti atitinkamo aukštojo mokslo diplomą). Jis dalyvauja byloje kaip ekspertas, jam duodami klausimai, į kuriuos jis turi atsakyti remdamasis įgytomis specialiosiomis žiniomis. Jo atsakymus teismas įvertina ir panaudoja bylai spręsti. Atitinkamai teismo psichologijos ekspertizė apibūdinama kaip „teismo ar teisėjo paskirtas proceso veiksmas, kai, siekiant atsakyti į specialius teismo psichologijos žinių reikalaujančius klausimus, teismo psichologas ekspertas ištiria turinčius teisinės reikšmės asmenų psichikos procesų ypatumus, dėsningumus ir struktūrą“ (Valstybės žinios, 2003, Nr. 82-3767). Reikia pridurti, kad mūsų šalyje teismo psichologijos ekspertizė skiriama asmenims, kurių psichikos sveikata nekelia abejonių. Todėl tais atvejais, kai kyla įtarimų dėl asmens psichikos sveikatos sutrikimų, rekomenduojama skirti kompleksinę teismo psichiatrijos ir psichologijos ekspertizę (ten pat).

Tačiau naudodamas įvairias specialiąsias (taip pat psichologijos) žinias, teismas susiduria su nemažomis problemomis. Tarkim, teismui reikia turėti aiškius ir patikimus kriterijus nustatant, kas yra atitinkamos srities specialistas, kaip įtraukti jį į bylą, kokie klausimai turi būti jam duoti, kaip įvertinti jo atsakymus ir pan. Be

¹ Specialiosios žinios – išsilavinimo ir specialaus pasirengimo arba profesinės veiklos dėka įgytos išsamios mokslo, technikos, meno ar bet kokios kitos žmonių veiklos srities žinios, reikalingos ekspertizei atlikti (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras..., 2003, 208 str.).

to, toks specialistas turėtų būti pakankamai gerai informuotas apie teisę ir suprasti nagrinėjamą teisinę problemą. Dėl to kiekviena teisinė sistema gana smulkiai reglamentuoja šio specialisto (eksperto) teisinį statusą: jo teises, pareigas, taip pat jam keliamus reikalavimus. Aišku, kad nuo visų minėtų klausimų sprendimo priklausau, kiek plačiai ir kaip veiksmingai bus pritaikytos vienokios ar kitokios specialiosios žinios. Jeigu jie išspręsti nevykusiai, teismas neturi galimybės panaudoti specialiąsias žinias visais tais atvejais, kai to reikia. Dėl to jis išsprendžia atitinkamas bylas blogiau, negu būtų galima tai padaryti pritaikius specialiąsias (pvz., psichologijos) žinias.

Mūsų straipsnio tikslas – atskleisti, ar vykusiai Lietuvos teisės sistemoje išspręstos specialiųjų psichologijos žinių taikymo problemos. Apibūdinsime jų panaudojimą reguliuojančius teisės aktus, dabartinę praktiką ir tuo pagrindu aptarsime tolesnio specialiųjų psichologijos žinių taikymo tobulinimo perspektyvas.

Dabartinė padėtis

Šiuo metu mūsų šalyje už teismo psichologijos ekspertų rengimą atsakinga Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba prie Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos (toliau – VTPT). Vadovaujantis Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo (Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-4969) 5 straipsnio 1 dalimi asmuo, siekiantis tapti teismo ekspertu, privalo turėti aukštąjį išsilavinimą, tinkantį pasirinktai eksperto specializacijai. Vadinasi, teismo psichologijos ekspertu gali būti asmuo, įgijęs psichologijos magistro arba jį atitinkantį laipsnį. Tačiau „Teismo psichiatro, teismo psichologo eksperto kvalifikacijos pažymėjimo išdavimo, perregistravimo, galiojimo sustabdymo, panaikinimo ir atnaujinimo tvarkos“ 8.2 punkte teigiama, kad asmuo, siekiantis gauti pažymėjimą ir tapti ekspertu, pri-

valo „turėti (...) aukštąjį psichologo išsilavinimą, medicinos psichologo kvalifikaciją“ (VTPT direktoriaus 2003 m. kovo 14 d. įsakymas Nr. 8-B). Paradoksalu, bet nė vienas Lietuvos universitetas nerengia medicinos psichologo. Šiuo atveju tik galima daryti prielaidą, kad kalbama apie klinikinės psichologijos specialistą. Tačiau reikalavimas, kad teismo psichologijos ekspertas privalo įgyti klinikinio psichologo specializaciją, nėra pagrįstas nei teisiniu, nei profesiniu, nei praktiniu požiūriu. Pirmiausia reikia pažymėti, kad Lietuvoje, be klinikinės psichologijos, jau yra registruotos ir sėkmingai vykdomos teisės psichologijos, pedagoginės psichologijos, organizacinės psichologijos, socialinės psichologijos ir kitos psichologijos krypties magistrantūros studijų programos. Taigi šias studijas baigusiams absolventams atsiranda formalių kliūčių dirbti teismo psichologijos ekspertais, neatsižvelgiant į jų turimą kvalifikaciją, vėliau įgytą specializaciją, patirtį ar mokslo laipsnį. Kita vertus, neky-la abejonių, kad ekspertizei atlikti reikiamų specialiųjų žinių gali turėti ne tik klinikinio psichologo specializaciją turintis specialistas. Kiekvienas psichologas (įgijęs vieną arba kitą specializaciją, praktikas ar mokslininkas) yra potencialus ekspertas ir pagal savo kompetenciją gali pateikti atsakymus į teismo iškeltus klausimus (Bersoff, 2000; Saks, 1992; The European psychologist..., 2001). Be to, kaip rodo Europos Sąjungos ir kitų šalių praktika, teismo psichologijos ekspertas dažnai pateikia išvadas apie normalaus, sveiko žmogaus būsenas, gebėjimus, asmenybės savybes ir pan., kurie yra svarbūs teisės taikymo kontekste. Taigi šiuo atveju ekspertui pirmiausia reikia psichologinio įvertinimo ir teisės psichologijos, o ne medicinos žinių.

Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės darymo Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatų (Valstybės žinios, 2003, Nr. 82-3767) 4 punkte išvardyta 11 svarbiausiųjų teismo psi-

chologijos ekspertizės uždavinių², kurių daugumą gali įgyvendinti ne tik klinikinis psichologas, bet ir kitų specializacijų psichologai. Reikia pažymėti, kad psichologinė ekspertizė gali būti skiriama pačiose įvairiausiose situacijose. Ko gero, sunku surasti kokį nors asmenybės bruožą arba būseną, kuri negalėtų tapti teismo susidomėjimo objektu nagrinėjant vieną ar kitą bylą. Dėl to psichologui ekspertui gali būti duodami patys įvairiausi klausimai. Šių klausimų pobūdis priklauso nuo teismų praktikos ir psichologinės ekspertizės lygio konkrečioje šalyje (psichologinės ekspertizės plačiau taikomos bendrosios teisės šalyse, kur teisminis ginčų nagrinėjimas yra rungtyniškas). Galima pasakyti, kad psichologui ekspertui teismo duodami klausimai greitai plečiasi, apima vis naujus aspektus, kurie nėra tiesiogiai susiję tik su baudžiamąja teise. Paprastai kuo daugiau skiriama psichologinių ekspertizių, kuo jos yra įvairesnio pobūdžio, tuo lengviau teismas „atranda“ naujų jam svarbių klausimų, į kuriuos gali atsakyti psichologas ekspertas. Šia prasme psichologinė ekspertizė yra dinamiškas, greitai besirutuliojantis reiškinys, ir psichologai kviečiami atlikti ekspertizes vis įvairesniais atvejais (Ainsworth, 1998; Blau, 1998). Mūsų šalies įstatymai atveria kelią tokiai ekspertizės plėtrai. Pavyzdžiui, pagal Teismo ekspertizės įstatymo 6 straipsnio 3 punktą teismo ekspertizės įstaiga turi teisę aprobuoti naujų rūšių ekspertizių darymą ir suteikti teismo eksperto kvalifikaciją jų pradininkams. Tačiau VTPT ne tik neskatina atlikti naujas psichologines ekspertizes – priešingai, ji atsisako tai daryti (2005-11-17, Nr. 1S-299, VTPT direktoriaus raštas „Dėl kvalifikacijos egzaminų“).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad VTPT teismo psichologijos ekspertai per 2003 m. atliko 58 ekspertizes, iš jų 57 baudžiamosiose bylose

ir 1 civilinėje byloje, bei teikė specialisto išvadas 383 kartus, iš jų 356 atvejais baudžiamajame procese ir 28 atvejais civiliniame procese (VTPT ataskaita). Akivaizdu, kad ekspertizių skaičius, ypač civilinėse bylose, neatspindi tikrojo jų poreikio. Psichologai nuolat susiduria su ikiteisminio ir teismo tyrimo pareigūnų prašymais atlikti ekspertizes, ypač vertinant nepilnamečių liudytojų parodymus, nepilnamečio gebėjimą išreikšti savo nuomonę gyvenamosios vietos nustatymo, įvaikinimo bylose ir pan. Pastaruoju metu pastebima tendencija – ikiteisminiame ir teismo tyrimo pasigendama vis labiau specializuotų žinių, kurias suteikia teisės psichologijos ar pedagoginės psichologijos studijos (pvz., ieškoma tokių specialistų, kurie dirba su vaikais, liudytojais, nusikaltimų aukomis ir t. t.). Be to, reikia pridurti, kad teismo psichologams ekspertams tenka ne tik atlikti ekspertizes, bet ir teikti įvairias psichologines konsultacijas bylose. Tokių konsultacijų poreikis taip pat nuolat didėja. Pavyzdžiui, nuo 1996 m. iki 2000 m. minėtų konsultacijų skaičius padidėjo 3,29 karto (nuo 246 iki 809) (Daškevičius, 2002). Kaip matome, išryškėja paradoksaliai dalykas: viena vertus, visiškai akivaizdu, kad psichologinių paslaugų poreikis teisės taikymo praktikoje didėja, tačiau, kita vertus, teismo psichologijos ekspertų skaičius ne didėja, o netgi mažėja. Pavyzdžiui, Valstybinės teismo psichiatrijos ir narkologijos tarnybos (dabar – VTPT) direktorius nurodo, kad 2002 m. mūsų šalyje buvo dešimt kvalifikuotų teismo psichologų (Daškevičius, 2002), o 2005 m. duomenimis, teismo psichologijos ekspertų buvo tik šeši. Natūraliai kyla klausimas, ką daro VTPT, kad patenkintų vis didėjančią teismo psichologinių ekspertizių paklausą. Mes, deja, galime tik konstatuoti, kad kol kas psichologijos specialistai, turintys atitinkamas kompe-

---

² Žiūrėti priedą.

tencijas, dažniausiai gali tik konsultuoti, bet neturi teisės teikti ekspertinių išvadų. O keletas VTPT teismo psichologijos ekspertų privalo išmanyti visas psichologijos sritis, nors tai yra tiesiog neįmanoma (praktika rodo, kad siauresnė profesinė specializacija padeda pasiekti kur kas kokybiškesnių ekspertizės rezultatų).

Neabejotiną susirūpinimą kelia tai, kad nė vienas teismo psichologijos ekspertas nėra aktyvus šios srities mokslininkas, t. y. neatlieka mokslinių tyrimų, nepublikuoja straipsnių, neanalizuoja profesinės etikos dilemų, su kuriomis gali susidurti psichologas ekspertas, nemoko studentų ir pan., o tai prieštarauja Teismo ekspertizės įstatymo 20 straipsnio 12 punktui. VTPT taip pat daro kliūčių supažindinti psichologijos studentus su eksperto darbo specifika, neteikia informacijos apie taikomus metodus ir jų psichometrinės savybės³, nerengia specializuotų mokymo kursų. Stebina ir tas faktas, kad teismo psichologų ekspertų kvalifikacijos egzaminų programa (VTPT direktoriaus 2003 m. kovo 14 d. įsakymas Nr. 8-B) yra suderinta su Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Psichiatrijos klinikos vadovu. Matome, kad apie psichologų pasirengimą ir jiems būtinas žinias paliekama spręsti psichiatriams, t. y. medikams. Tačiau psichologai rengiami ne Medicinos fakultete ir jų darbo pobūdis skiriasi nuo medikų darbo specifikos, todėl apie psichologų kvalifikaciją medikai neturi teisės spręsti. Psichologų kvalifikaciją pirmiausia turėtų vertinti kompetentinga psichologų komisija. Kartu reikia atkreipti dėmesį į dar vieną keistą faktą – teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos sudėtyje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsaky-

mu (Valstybės žinios, 2003, Nr. 39-1795), nėra nė vieno psichologo. Jiems kažkodėl atstovauja VTPT direktoriaus pavaduotoja, kuri yra psichiatrė.

Problemos priežastys

Istoriškai psichologinė teismo ekspertizė gimė kaip sudedamoji psichiatriinės ekspertizės dalis. Pastaroji buvo taikoma tik vienai problemai spręsti – proceso dalyvių (dažniausiai kaltinamojo) pakaltinamumui nustatyti. Kaltinamojo sugebėjimą suvokti ir valdyti savo veiksmus vertindavo gydytojas – teismo psichiatras, kuris vientelis nustatydavo, ar asmuo yra pakaltinamas, ar nepakaltinamas. Per daugelį dešimtmečių susiformavo atitinkama mokslo šaka – teismo psichiatrija, turinti savo metodų, tradicijų ir patirties. Psichologas atėjo į teismo procesą kaip kuklus psichiatro pagalbininkas. Psichologinis tyrimas buvo atliekamas tik siekiant gauti papildomų duomenų psichiatro išvadais patvirtinti. Tai gi psichologo vaidmuo iš pradžių buvo gana artimas paprasto laboranto vaidmeniui. Kaip ir pastarasis, psichologas, taikdamas savo metodus (dažniausiai įvairius testus), ištyrė kaltinamąjį ir pateikdavo gautus psichologinius duomenis psichiatriui. O psichiatras atlikdavo pagrindinį vaidmenį – apibendrindavo visą turimą psichologinę bei medicininę informaciją ir tuo remdamasis pateikdavo teismui išvadą apie kaltinamąjį (deja, kaip rodo psichologinių ir psichiatriinių ekspertizų atlikimo statistika, tokia padėtis Lietuvoje faktiškai išliko iki šių dienų).

Tačiau XX amžiuje daugelyje Vakarų šalių ši padėtis ėmė keistis. Pirmiausia reikia pasakyti, kad greitai besirutuliojanti teisės psichologija tie-

³ Publikacijos, kuriose užsimenama apie kompleksinės teismo psichiatriinės ir psichologinės ekspertizės metu taikomas psichologinio įvertinimo metodikas (pvz., Glinskienė, 2006), leidžia spėti, kad teismo psichologams ekspertams (kaip, beje, ir kitiems psichologams) gali būti labai aktualios metodikų legalumo, validumo ir patikimumo problemos.

siog „užkariavo“ daugelį teisės šakų. Bene sparčiausiai vyko liudininkų psichologijos raida. Ilgus šimtmečius teisė rėmėsi prielaida, kad jeigu liudininkas yra nuoširdus, tai jo parodymai byloje atskleidžia tiesą. Tačiau W. Sterno, H. Münsterbergo ir daugelio kitų autorių tyrimai tai paneigė. Gauti rezultatai parodė, kad net ir nuoširdžiausio liudininko parodymus lemia jo suvokimo, dėmesio ir atminties procesų ypatumai (Doyle, 2005; Greuel, 2001; Justickis, 2004; Loftus, 1996). Įvertinti jų poveikį, kartu ir liudininko parodymų patikimumą neretai gali tik ekspertas psichologas. Be to, iškilo ir kitų įvairiausių psichologijos žinių panaudojimo teismo proceso metu būtinybė. Pavyzdžiui, inžinerinės psichologijos žinios leidžia įvertinti kaltę žmogaus, dirbančio su didesnio pavojingumo priemonėmis: ar buvo ne tik techninė, bet ir psichologinė galimybė išvengti nelaimingo atsitikimo. Raidos psichologijos duomenys vis dažniau taikomi sprendžiant teisinius ginčus, susijusius su vaikų globa ir pan. Galima pridurti, kad sparti teisės psichologijos raida atskleidė fundamentalų faktą – teisme gali būti reikalingos bet kurios psichologijos šakos žinios, ir visoms tom žinioms taikyti visiškai nebūtinai gydytojo psichiatro dalyvavimas.

Kita vertus, psichologijos ir psichiatrijos santykis iš esmės pasikeitė net ir sprendžiant tradicinę asmens pakaltinamumo problemą. Kaip žinoma, psichikos liga yra tik viena iš daugelio galimų priežasčių, dėl kurių žmogus gali nesuprasti (arba neteisingai suprasti) situacijos ar nesugebėti valdyti savo veiksmų. Tai gali vykti ne tik dėl psichikos ligos, bet ir dėl situacijos pobūdžio (pvz., sudėtingumo), asmenybės bei psichinių procesų ypatumų. Tačiau kad ir kokios būtų priežastys, pirmiausia reikia nustatyti patį faktą, kad asmuo nesugebėjo suprasti situacijos ar valdyti savo veiksmų. Šį faktą (ar kaltinamasis konkrečioje situacijoje galėjo pasielgti taip, kaip reikalauja įstatymas) kaip tik geriau gali nustatyti

psichologas, turintis tam būtinas kompetencijas ir taikantis specialius psichologinio įvertinimo metodus, o ne psichiatras. Nustačius, kad kaltinamasis negalėjo pasielgti taip, kaip reikalauja įstatymas, psichologui tenka atsakyti ir į kitą klausimą – kas lėmė tuos kaltinamojo psichologinius ypatumus, dėl kurių jis negalėjo įvykdyti įstatymo reikalavimų. Viena iš to priežasčių gali būti asmens psichikos liga. Nustatant šią ligą psichologui gali būti naudinga psichiatro pagalba. Siekdamas atskleisti kitas galimas kaltinamojo elgsenos priežastis, psichologas gali kreiptis pagalbos ir į kitus specialistus.

Dėl visų minėtų veiksnių dabartinis psichologinės ekspertizės statusas ir santykis su psichiatrija iš esmės tapo kitoks, negu buvo prieš keletą dešimtmečių (Ackerman, 1999; Goldstein, 2003; Melton et al., 1987) nes ji: 1) pasidarė nepriklausoma nuo psichiatrijos ekspertizės; 2) apima visų psichologijos šakų (ne tik klinikinės) žinias; 3) tapo santykinai svarbesnė už psichiatrijos ekspertizę.

Lietuva ilgai laikėsi tradicinio (ir iš esmės gerokai pasenusio) Rusijos požiūrio į psichologinės teismo ekspertizės statusą ir santykį su psichiatrija. Pagal šį požiūrį psichologinė ekspertizė buvo vertinama kaip pagalbinė, „aptarnaujanti“ psichiatriją. Be to, psichologinę ekspertizę galėjo atlikti tik medicinos įstaiga, kuri priklausė Sveikatos apsaugos ministerijai ir sprendė visus teismo ekspertizės atlikimo klausimus.

Labai svarbu pažymėti, kad pagrindinis mūsų šalies norminis aktas, kuris įteisino tokį Sveikatos apsaugos ministerijos vaidmenį ir reglamentavo visus svarbiausius teismo psichologinės ekspertizės atlikimo klausimus, buvo Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. liepos 3 d. nutarimas Nr. 712 „Dėl Teismo psichiatrijos, narologinės ir psichologinės ekspertizės organizavimo bei atlikimo tvarkos patvirtinimo“ (Valstybės žinios, 1997, Nr. 65-1586). Šis nutarimas reiškė, kad Sveikatos apsaugos ministerija va-

dovavo bet kuriai psichologinei ekspertizei ir kad tokia ekspertizė galėjo būti atliekama tik minėtoje Sveikatos apsaugos ministerijos įstaigoje.

Tačiau pastaruoju metu Lietuvos teismo ekspertizėje įvyko gana ženklių pokyčių. Naujasis Teismo ekspertizės įstatymas iš esmės pakeitė teismo ekspertizės (kartu ir psichologinės) statusą ir organizavimą (Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-4969). Pirmiausia buvo panaikintas atskirų ekspertinių įstaigų monopolis tiek atliekant teismo ekspertizes, tiek vykdant ekspertų kvalifikacijos vertinimą ir suteikiant eksperto teises. Teismo ekspertizės įstatyme numatyta galimybė patiems įvairiausiems subjektams steigti ekspertines įstaigas. Minėtas įstatymas taip pat nurodo tikslus reikalavimus tokiems subjektams. Kalbant apie teismo psichologinę ekspertizę tai reiškia, kad dabar Sveikatos apsaugos ministerija vadovauja tik savo ekspertinėms įstaigoms. Jos išleisti norminiai aktai dėl psichologinės ekspertizės esmės ir atlikimo tvarkos galioja tik šios ministerijos įstaigose. Pagal naująjį Teismo ekspertizės įstatymą buvo pakeistas ir norminio akto, reguliuojančio psichologinės ir psichiatrinės ekspertizės atlikimą, teisinis statusas. Anksčiau tai buvo *Lietuvos Respublikos Vyriausybės* nutarimas. Vyriausybės nutarimas galioja *visoms* Lietuvos įstaigoms, tiek priklausančioms Sveikatos apsaugos ministerijai, tiek visoms kitoms.

Įsigaliojus Teismo ekspertizės įstatymui, naikinančiam atskirų įstaigų monopolį atliekant teismo ekspertizes, buvo atitinkamai pakeistas ir minėto 1997 m. liepos 3 d. Vyriausybės nutarimo Nr. 712 statusas. Jis buvo panaikintas ir išleistas žemesnio rango – sveikatos apsaugos ministro įsakymas, kuris galioja tik šios ministerijos įstaigoms (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. rugpjūčio 18 d. įsakymas Nr. V-499). Šią aplinkybę pabrėžia ir

minėto teisinio akto pavadinimas – „Dėl Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių darymo *Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje* prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatų patvirtinimo“ (išskirta mūsų). Kaip rodo toks pavadinimas, šis norminis aktas reglamentuoja tik *Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos veiklą*.

Taigi pagal naująjį Teismo ekspertizės įstatymą visoms kitoms ministerijoms ir kitiems subjektams buvo atvertas kelias organizuoti savo ekspertines įstaigas ir priimti jų veiklą reglamentuojančius norminius aktus. Kartu įsisenėjusi praktika, pagal kurią teismo psichologinė ekspertizė buvo išimtinai medicininė, neteko savo teisinio pagrindo. Antra, naujajame Teismo ekspertizės įstatyme patikslinta vadinamojo „ekspertų sąrašo“ sąvoka ir teisinis reguliavimas. Ypač svarbu, kad teisiškai sureguliuota galimybė atlikti teismo ekspertizes asmenims, kurie nėra įtraukti į šį sąrašą. Trečia, naujasis Teismo ekspertizės įstatymas numato privačios ekspertizės organizavimo galimybes (jas atlieka asmenys, nepriklausantys jokiai ekspertinei įstaigai). Tačiau kartu reikia konstatuoti, kad dar ne viskas su tvarkyta iki galo. Viena vertus, Teismo ekspertizės įstatymas panaikino pasenusį atskirų įstaigų monopolį ir atvėrė kelią teismo ekspertizės rungtyniškumui. Tačiau, kita vertus, teismo psichologinės ekspertizės srityje vis dar egzistuoja savotiška „praktikos inercija“. Mat minėtas sveikatos apsaugos ministro įsakymas Nr. V-499 yra kol kas vienintelis norminis aktas, kuris smulkiai reglamentuoja teismo psichologinės ekspertizės atlikimą ir visus su tuo susijusius klausimus. Kiti Teismo ekspertizės įstatyme apibrėžti subjektai kol kas dar neįsteigė ekspertinių įstaigų ir neparengė atitinkamų norminių aktų. Dėl to praktikoje vis dar „dėl viso pikto“ arba tiesiog iš įpratimo laikomasi senosios „medicininės“ tvarkos.

Problemos sprendimo būdai

Ieškant problemos sprendimo būdų, reikėtų parengti pavyzdinį teismo psichologinės ekspertizės norminį aktą (kuris atspindėtų šios ekspertizės statusą). Panašių atvejų galima rasti ir kitų šalių praktikoje. Pavyzdžiui, 1999 m. liepos 30 d. Vokietijos Federacinės Respublikos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyrius suformulavo minimalius reikalavimus teismo psichologinei parodymų patikimumo ekspertizei atlikti (Steller and Volbert, 1999). Iki to laiko apie parodymų patikimumą buvo daug diskutuojama, tačiau vis dažniau išskylant klausimams dėl teismo psichologinės ekspertizės kokybės ir taikomų metodų patikimumo (tai labai opus klausimas ir mūsų šaliai), prireikė atskiro teisinio dokumento, reglamentuojančio teismo psichologo eksperto veiklą.

Modernios, taikančios visų (ne tik klinikinės) psichologijos šakų žinias, teismo psichologinės ekspertizės būtinybė yra gerai supranta. Teismai vis dažniau jaučia poreikį skirti pačias įvairiausias psichologines ekspertizes (pvz., apie tai kalba teisėjai, dalyvaujantys Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos organizuojamuose kvalifikacijos tobulinimo kursuose). Sveikatos apsaugos ministerijos įstaigos negali patenkinti šio poreikio. Todėl turėtų būti įsteigtos kitos psichologinės ekspertizės įstaigos, kurios galėtų atstovauti kitoms (ne klinikinės) psichologijos šakoms. Pagrindinis trukdymas tokioms įstaigoms atsirasti yra specifinės teismo psichologinę ekspertizę reglamentuojančios norminės bazės nebuvimas. Subjektams, kurie steigs psichologines ekspertines įstaigas, teks parengti ati-

tinkamus jų veiklą reglamentuojančius dokumentus, tiksliai apibrėžti psichologinės ekspertizės organizavimą ir atlikimo tvarką. Jiems taip pat teks suformuluoti reikalavimus šiose įstaigose dirbantiems psychologams ekspertams ir nustatyti jų kvalifikacijos įvertinimo tvarką.

Mūsų manymu, teismo psichologinės ekspertizės plėtrą Lietuvoje iš esmės pagreintų ir supaprastintų „Teismo psichologinės ekspertizės tarnybos pavyzdiniai nuostatai“. Šis dokumentas turėtų būti parengtas remiantis Teismo ekspertizės įstatymu ir detalizuoti jo reikalavimus, keliamus teismo psichologinei ekspertizei. Šį teisinį aktą turėtų rengti mokslininkų ir praktikų grupė, kurią sudarytų tiek psichologijos, tiek baudžiamojo, civilinio ir administracinio proceso specialistai. Minėtas dokumentas turėtų būti patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu. Tokiu būdu jis būtų įteisintas kaip pagrindas psichologinių ekspertinių įstaigų (taip pat ir privačių) teisiniui reguliavimui rengti.

Norėtume pažymėti keletą pamatinių momentų, kurie turėtų atspindėti tokiaje norminiame akte. Visų pirma psichologinė ekspertizė turėtų būti rungtyniška⁴. Galima sakyti, kad dėl šiuo metu psichologijoje egzistuojančio koncepcijų pliuralizmo psychologams to reikia daugiau negu bet kurios kitos mokslo šakos atstovams. Pavyzdžiui, įsivaizduokime, kad psichologui ekspertui teismas pateikia tokius tipiškus klausimus: „Kokie asmenybės bruožai padarė esminį poveikį kaltinamojo elgesiui nusikaltimo metu?“, „Ar išėjęs į laisvę nuteistasis bus pavojingas aplinkiniams?“, „Ar konkrečiam asmeniui gali būti veiksmingos psichokorekcinės povei-

---

⁴ Sąvoka „rungtyniškumas“ reiškia ginčo šalių galimybę išdėstyti žinomus faktus, savo požiūrį į ginčo esmę, pateikti klausimus viena kitai, liudytojams, ekspertams, pasirinkti, ką, kaip aptarti ir pan. Teismo ginčų nagrinėjimo rungtyniškumas ypač akcentuojamas bendrosios teisės šalyse. Tačiau pastaruoju metu (iš dalies dėl Europos žmogaus teisių teismo daromos įtakos) ir žemyninės teisės šalių justicijos sistemos įtraukia vis daugiau rungtyniškumo elementų (Van Koppen and Penrod, 2003). Psichologinės ekspertizės rungtyniškumas reiškia įvairių ekspertų galimybę pateikti savo ekspertines išvadas.

kie priemonės?“, „Kokius padarinius vaiko asmenybei turės tėvų skyrybos?“ ir pan. Galima spėti, kad į šiuos klausimus daugiau arba mažiau skirtingus atsakymus turėtų pateikti psichologas, besiremiantis psichoanalitine, humanistine, bihevioristine ar socialine kognityvine paradigma.

Kas atsitiktų, jeigu teismo psichologines ekspertizes atliktų tik keli psichologai (kaip yra dabar)? Atsakymas gana akivaizdus – tokiu atveju labai padidėtų tikimybė, kad teismas išgaus vienašališką ekspertų nuomonę. O įstatymas iš teisėjo reikalauja prieš priimant sprendimą visapusiškai įvertinti kaltinamojo asmenybę, sugebėjimus, būseną nusikaltimo metu ir pan. Kita vertus, išivaizduokime situaciją, kai teismo procese dalyvauja ne vienas, bet du ar trys psichologai ekspertai (kai kuriose užsienio šalyse tai jau tampa realybe). Labai tikėtina, kad tada tarp ekspertų kiltų diskusija. Ir tai yra visiškai normalu, nes jeigu vyksta skirtingų psichologijos kryptių mokslininkų diskusijos, tai ši diskusija turėtų būti aiškiai matoma ir teismo salėje. Teisėjui tokia diskusija leistų suprasti, kiek nagrinėjamas klausimas yra aiškus patiems ekspertams, ar yra patikimi jų taikomi kaltinamojo vertinimo metodai, kurio eksperto vertinimai yra labiau pagrįsti naujausiais mokslo duomenimis ir pan. Būtent tai leistų teisėjui priimti tinkamą sprendimą. Galima teigti, kad rungtyniška psichologinė ekspertizė būtų labai naudinga teismui dar ir dėl kitos priežasties – ji skatintų ginčo šalių subjektyvų teisingumo jausmą. Reikia pasakyti, kad mūsų šalies Teismo ekspertizės įstatymas atveria tam kelią. Rungtyniška psichologinė ekspertizė gali būti skatinama keliais būdais.

Pirma, siekiant teismo psichologinės ekspertizės rungtyniškumo, reikia, kad ji nebūtų monopolizuota vienoje įstaigoje (įvairių įstaigų specialistams turėtų būti suteikiama vienoda galimybė pareikšti teismui savo nuomonę). O pagal dabar nustatytą tvarką yra visiškai priešingai.

Vienintelė VTPT daro viską: atlieka teismo psichologines ekspertizes, aiškina teismui, kokius klausimus galima duoti psichologui ekspertui, rengia norminius aktus, reglamentuojančius ekspertizės atlikimą, suteikia teisę psichologams atlikti ekspertizes, priima kvalifikacinius egzaminus. Šiuo atveju galima stebėti „žirkles“ tarp Teismo ekspertizės įstatymo ir žemesnio rango norminio akto: pirmasis numato įstaigų, dalyvaujančių atliekant ekspertizę, rengiant ekspertus, suteikiant jiems kvalifikaciją, daug; antrasis „ištaiso“ minėtą Teismo ekspertizės įstatymą ir viską daro visiškai priešingai.

Antra, turėtų būti plėtojama privati psichologinė ekspertizė. Privatus teisės psichologijos ekspertas, atstovaujantis jį pasamdžiusiai šaliai, praneštų teismui tuos duomenis, kurie patvirtintų jo požiūrį. Dėl to teismas galėtų disponuoti visa reikalinga informacija, neliktų nepastebėta nė viena aplinkybė, į kurią reikėtų atsižvelgti. Skirtingų psichologinių paradigmu ekspertai akcentuotų įvairias padaryto nusikaltimo aplinkybes ir kaltinamojo asmenybės charakteristikas. Kuo daugiau būtų šalių atstovų, tuo daugiau požiūrių būtų išdėstyta ir tuo būtų didesnė tikimybė, kad tarp jų būtų nuomonė, reikalinga teismui bylai spręsti. Galima pridurti, kad tuo keliu eina ir naujasis mūsų šalies Baudžiamojo proceso kodeksas – jis praplečia visų proceso dalyvių galimybę duoti ekspertui klausimus. Kodėl to nenorima? Galima manyti, kad teismas bijo susidurti su situacija, kai reikės specialiųjų žinių ne tik bylos aplinkybėms įvertinti, bet ir nustatyti, kuris ekspertas yra teisėsnis. Šiai problemai spręsti pasirenkamas paprasčiausias būdas, kai apsiribojama vieno eksperto nuomone arba apskritai vengiama skirti teismo psichologines ekspertizes.

Trečia, psichologinė ekspertizė ilgiau negali būti pavaldi psichiatrinei (apie tai kalba ir patys psichiatrai).

Išvados ir pasiūlymai

1. Psichologines ekspertizes turėtų atlikti ekspertai, turintys galiojančius kvalifikacinės komisijos išduotus pažymėjimus ir įrašyti į Lietuvos Respublikos teismo ekspertų sąrašą, o prireikus – specialiųjų žinių ir reikiamą kompetenciją turintys psichologai, neįtraukti į minėtą sąrašą (remiantis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 212 str. ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 210 str.).

2. Teismo psichologo eksperto kvalifikaciją turėtų suteikti teismo ekspertizės įstaigų (ne tik Sveikatos apsaugos ministerijos) vadovo sudaryta kvalifikacinė komisija. Šią komisiją galėtų sudaryti ne mažiau kaip penki nariai, bent du iš jų – atitinkamos srities ekspertai, vienas teisininkas ir vienas Lietuvos psichologų sąjungos skiriamas atstovas. Jei teismo ekspertizės įstaigoje nėra teisės specialisto, jis turėtų būti kviečiamas iš aukštųjų mokyklų arba iš šios srities specialistų turinčių valstybės institucijų (remiantis Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo 6 str. 1 dalimi).

3. Dalyvauti kvalifikacinės komisijos darbe turėtų būti kviečiami mokslo įstaigų ir aukštųjų mokyklų mokslininkai bei kitų ekspertizės įstaigų ekspertai (remiantis Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo 6 str. 2 dalimi).

4. Teismo eksperto kvalifikaciją galėtų suteikti skirtingų ekspertizės įstaigų sudarytos komisijos ir kitos valstybės institucijos ar prie jų tam sudarytos komisijos (remiantis Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo 5 str. 2 dalimi).

5. Privatūs teismo ekspertai psichologai galėtų būti asmenys, turintys teismo eksperto kvalifikaciją, įrašyti į Lietuvos Respublikos teismo ekspertų sąrašą, bet nedirbantys teismo ekspertizės įstaigose (ši tvarka turėtų būti reglamentuota detaliau). Privatūs teismo psichologijos ekspertai galėtų steigti juridinius asmenis, kurių steigimą ir veiklą reglamentuoja atskiri įstatymai. Sutartiniais pagrindais proceso šalis galėtų kviešti privatų teismo ekspertą konsultantu (remiantis Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo 17 str. 1 ir 2 dalimi; 18 str. 2 dalimi).

Šių pasiūlymų įgyvendinimas skatintų rungtynišką teismo psichologinę ekspertizę, leistų įtraukti į ekspertizių atlikimą Lietuvos psichologų sąjungą, taip pat mokslininkus ir mokslo įstaigas, atliekančias psichologinės ekspertizės tyrimus. Be to, būtų panaikintas psichologinei ekspertizei suteiktas siauras žinybinis medicininis pobūdis, kuris apriboja galimybę taikyti įvairių psichologijos šakų specialiąsias žinias.

LITERATŪRA

Ackerman M. J. *Essentials of forensic psychological assessment*. New York: John Wiley and Sons, 1999.

Ainsworth P. B. *Psychology, law and eyewitness testimony*. Chichester: John Wiley and Sons, 1998.

Bersoff D. N. *Ethical conflicts in psychology*. 2nd ed. Washington, DC: American Psychological Association, 2000.

Blau T. H. *The psychologist as expert witness*. 2nd ed. New York: John Wiley and Sons, 1998.

Daškevičius K. *Kompleksinės psichiatrinės ir psichologinės teismo ekspertizės raida Lietuvoje // Teisiniai medicininiai smurto aspektai*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. P. 93–98.

Doyle J. M. *True witness: Cops, courts, science and the battle against misidentification*. New York: Palgrave MacMillan, 2005.

Glinskienė A. *Ilgalaikis stresas ir nužudymai: priežastys ir pasekmės // Sveikatos mokslai*. 2006, t. 16, Nr. 1–2, p. 44–46.

- Goldstein A. M. Overview of forensic psychology // Handbook of Psychology. Vol. 11. Forensic Psychology / Ed. by A. M. Goldstein, I. B. Weiner. Hoboken, New Jersey: John Wiley and Sons, 2003. P. 3–20.
- Greuel L. Wirklichkeit – Erinnerung – Aussage. Weinheim: BeltzPVU, 2001.
- Justickis V. Bendroji ir teisės psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
- Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės darymo Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatų patvirtinimo“, 2003 rugpjūčio 18 d., Nr. V-499 // Valstybės žinios. 2003, Nr. 82-3767.
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos nuostatų patvirtinimo“, 2003 m. balandžio 18 d., Nr. 110 // Valstybės žinios. 2003, Nr. 39-1795.
- Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 112-4969.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. liepos 3 d. nutarimas Nr. 712 „Dėl Teismo psichiatrinės, narkologinės ir psichologinės ekspertizės organizavimo bei atlikimo tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1997, Nr. 65-1586.
- Loftus E. F. Eyewitness testimony. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996.
- Melton G. B., Petrila J., Poythress N. G., Slobogin C. Psychological evaluations for the courts: A handbook for mental health professionals and lawyers. New York: The Guilford Press, 1987.
- Saks M. J. Normative and empirical issues about the role of expert witnesses // Handbook of Psychology and Law / Ed. by D. K. Kagehiro, W. S. Laufer. New York: Springer-Verlag, 1992. P. 185–203.
- Steller M., Volbert R. Forensisch – aussagepsychologische Begutachtung (Glaubwürdigkeitsbegutachtung). Wissenschaftliches Gutachten für den BGH. Praxis der Rechtspsychologie, 9. Jahrgang, 1999, S. 46–112.
- The European psychologist in forensic work and as expert witness: Recommendations for an ethical practice. Final report of Standing Committee on Ethics to EFPA General Assembly. London, 2001 (<http://www.efpa.be>).
- Van Koppen P. J., Penrod S. D. Adversarial or inquisitorial: Comparing systems // Adversarial Versus Inquisitorial Justice: Psychological Perspectives on Criminal Justice Systems / Ed. by P. J. Van Koppen, S. D. Penrod. New York: Kluwer Academic / Plenum Publishers, 2003. P. 1–19.

PSYCHOLOGICAL EVALUATION IN COURT IN LITHUANIA: PRESENT SITUATION, PROBLEMS AND POSSIBLE SOLUTIONS

Gintautas Valickas, Viktoras Justickis, Iona Čėsniė

Summary

According to Law of Forensic Expertise of Lithuania, only a person who has sufficient legal and psychological knowledge and passed appropriate exams can obtain the status of an expert in forensic psychology. Unfortunately, the possibilities of professional psychologists (excluding clinical psychologists) to exercise forensic psychological expertise are limited without a good reason. Obscure rules of evaluation of qualifications and practical experience regulate the process of becoming a licensed expert in forensic psychology. These rules are not based on legal, professional or practical analysis. This is a result of the historical situation when for a long time psychological expertise has been considered to be part of psychiatry and was

only additional „servicing“ activity of expertise of psychiatry. Problems of education and training of experts in forensic psychology (EEP) are described in this article.

At present, demand for EFP services is growing. Judges, interrogation officers, investigators need more and more special knowledge in the field of psychology, especially when analyzing the ability of juvenile witnesses to provide credible information, the ability of juveniles to understand the situation and to provide their opinion in the cases of custody or adoption. At present, the number of EEPs remains the same. A lot of psychologists who have good knowledge and experience can only consult but cannot act as experts.

There are no EFP to participate actively in research activities. Moreover, the Office of Forensic Psychiatry does not provide any information and refuses to coach psychology students on practical aspects of expert work. They withhold information on expertise methods as well. The Council of Experts does not include any psychologists, and psychiatry experts represent the opinion of psychologists too.

One of the possible solutions to this situation is preparation of a new legal act on forensic psychology, which would regulate the status of psychological

expertise according to the new modern approach. Detailed proposals are provided at the end of the article.

Implementation of the proposals would encourage the competitive process of psychological expertise and facilitate involvement of the Lithuanian Psychological Association, scientific institutions and scientists working in this area.

Keywords: expert in forensic psychology, the Law of Forensic Expertise, legal act on forensic psychological expertise, adversarial forensic psychological expertise.

Įteikta 2006 02 20

Priedas

Svarbiausieji teismo psichologijos ekspertizės uždaviniai yra (Valstybės žinios, 2003, Nr. 82-3767):

1. nustatyti kaltinamųjų, liudytojų ir nukentėjusiųjų gebėjimą, atsižvelgiant į jų protinio išsivystymo lygį, emocinę būseną suvokimo metu bei situacijos ypatumus, teisingai suvokti reikšmingas bylai aplinkybes ir duoti apie tai parodymus;
2. nustatyti mažamečių ir nepilnamečių nukentėjusiųjų gebėjimą suprasti su jais atliktų veiksmų pobūdį ir reikšmę bei galimybę pasipriešinti;
3. nustatyti nepilnamečių kaltinamųjų gebėjimą, atsižvelgiant į jų psichinio išsivystymo lygį, amžiaus tarpsnio ypatumus bei individualias psichologines ypatybes, visiškai suvokti savo veiksmus ir juos valdyti nusikaltimo metu;
4. nustatyti individualius psichologinius tiriamojo ypatumus, galėjusius turėti įtakos jo elgesiui nusikaltimo metu;
5. nustatyti, kokioje emocinėje būsenoje buvo subjektas nusikaltimo metu ir tos būklės įtaką jo elgesiui;
6. nustatyti nusižudžiusiojo asmens psichikos būklę priešmirtiniu periodu ir tą būseną sukėlusias priežastis;
7. nustatyti įvairių psichikos būklių (pvz., sutrikimo, pasimetimo ir kt.) atsiradimo galimybę ir jų įtaką funkcijų (vairuotojo) atlikimo kokybei;
8. nustatyti civilinio proceso dalyvių (ieškovo, atsakovo, liudytojų) gebėjimą teisingai suvokti aplinkybes, turinčias reikšmės bylai, ir duoti apie tai parodymus;
9. įvertinti vaiko gebėjimą išreikšti savo nuomonę (vaiko gyvenamosios vietos nustatymo bei įvairinimo byloje);
10. įvertinti nepilnamečio gebėjimą pilnai suvokti savo veiksmų reikšmę ir juos kontroliuoti (nepilnamečio pripažinimo emancipuotu byloje);
11. nustatyti emocinės būklės įtaką asmens gebėjimui pilnai suvokti savo veiksmų reikšmę bei juos kontroliuoti (sudarant sandorius).